

Стан збереження обстежених у ході розвідок археологічних пам'яток викликає занепокоєння. Більшість їх розорюються. Кар'єром уже майже повністю знищене городище Гарячинці, руйнуються городища Маціорськ і Хребтіїв. Відсутні державні охоронні знаки на городищах Калюсик, Маціорськ, Гарячинці, Мала Шурка, Глибівка.

ПРИМІТКИ:

1. *Артамонов М.И.* Археологические памятники Южной Подолии (по материалам Южно-Подольской экспедиции 1946 г.) // Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (далі – НА ІА НАНУ). – 1946/12.
2. *Баженова С.Е.* Отчет об археологических исследованиях древнерусского городища IX–XI вв. у с. Глыбовка Ново-Ушицкого района Хмельницкой области за 1982 г. // НА ІА НАНУ. – 1982/111.
3. *Брайчевский М.Ю.* Отчет о работе Среднеднестровской экспедиции ИА АН УССР в 1951 г. // НА ІА НАНУ. – 1951/9 б.
4. *Брайчевський М.Ю.* Археологічна розвідка в Новоушицькому районі Хмельницької області // АП УРСР. – Т.V. – К., 1955. – С.176-177.
5. *Винокур И.С., Гуцал А.Ф., Баженова С.Э.* Отчет об археологических исследованиях в 1971–1972 гг. // НА ІА НАНУ. – 1972/82.
6. *Забашта Р.* До питання атрибуції язичницької монументальної скульптури теренів Середньої Наддністрянщини (за архівними матеріалами) // Медобори і духовна культура давніх, середньовічних слов'ян. Матеріали наукової конференції. – Львів, 1998. – С.130-144.
7. *Кучера М.П.* Звіт про розвідку городищ в Середньому Подністров'ї у 1974 р. // НА ІА НАНУ. – 1974/6.
8. *Кучугура Л.І., Якубенко О.О.* Звіт про проведення розвідки вздовж берега Дністровського водосховища в Хмельницькій області у 1992 р. // НА ІА НАНУ. – 1993/54.
9. *Маярчак С.П.* Калюс: село на дні моря (нарис історії). – К., 2004.
10. *Маярчак С.* Давньоруські культові пам'ятки Лівобережжя Середнього Подністров'я // Кобудь-Костянтинів-Старокостянтинів: історія, археологія, культура, архітектура. Науковий збірник "Велика Волинь". – Т.34. – Старокостянтинів, 2006. – С.211-220.
11. *Раппопорт П.А.* Отчет о работе отряда по изучению крепостей в 1963 г. // НА ІА НАНУ. – 1963/15.
12. *Сецинский Е.И.* Археологическая карта Подольской губернии // Труды XI Археологического съезда в Киеве в 1889 году. – Т.1. – М., 1901. – С.197-353.

УДК 94 (477) Д-65

О.В.Баран (м.Хмельницький)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗВ'ЯЗОК "ПОВѢСТИ О ПОДОЛСКОЙ ЗЕМЛѢ" З ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИМ ЛІТОПИСАННЯМ

Публікація присвячена легенді про заснування міста Кам'янець-Подільського "Повѣсти о Подолской землѣ".

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, білорусько-литовське, галицько-волинське літописання.

У білорусько-литовських літописах короткої редакції (Супрасльському (XVI ст.), Слуцькому (XVI ст.) літописах та Хроніці Биховця (XVII ст.)) міститься "Повѣсть о Подолской землѣ". Згідно з нею, за часів правління у Литві великого

князя Ольгерда Гедиміновича (1345–1377) [2, с.490] на річці Сині Води литовське військо розгромило трьох татарських князів – Хочібея, Кутлубугу та Дмитра – володарів Подільської землі [9, с.66]. Відтак, Поділля перейшло під владу Литви, яке безпосередньо захопили племінники Ольгерда – Юрій, Олександр та Костянтин Коріатовичі. Завдяки тому, що інформація “Повісти о Подолской землі” знаходить своє підтвердження в інших джерелах, її розповідь в історіографії в прийнято вважати достовірною [8, с.56; 11, с.91].

Все ж окремі сюжети “Повісти о Подолской землі” мають виразно легендарний характер і вказують на можливість їхнього літературного запозичення. Мова йде, насамперед, про таку літописну версію: “Ино тыи княжете Корьятевечи три браты: князь Юрьи а князь Олександр, князь Костянтин и князь Федор со князя великого Ольгирдовым презволениемъ и с помочию Литовския земли пошли в Подольску землю. и тогда в Подолскои земли не былъ ни один город ни деревом рубленого, а ни каменем будованого. и тогда тые княжата Корятовичи пришли в Подольску землю от татар, и баскакам выхода не почали давати. и на первое нашли собѣ твержю на рецѣ на Смотрити, а в другом мѣсте были черници в горе, и в том мѣсте нарядили город Бакоту. и ловячи в ловах пригодилося имъ так: угонили много олени в тот остров, кдѣ ннѣ Каменское мѣсто лежитъ. и посекаши лѣсъ город муровали Камѣнецъ, а ис того вси Подолски городы умурували и всю землю Подолскую оселили” [9, с.66].

Подана у цьому оповіданні легенда про заснування Кам’янець-Подільського звертає на себе увагу, насамперед, двома аспектами: по-перше, Кам’янець-Подільський на той час став столичним містом удільного Подільського князівства Коріатовичів; по-друге, описи заснувань столичних міст у білорусько-литовському літописанні виконані за одним взірцем – столичні міста засновуються саме на полюванні. Саме за таких обставин засновані власне литовські столиці – Троки та Вільнюс. У літописному списку Археологічного товариства (XVI ст.) про це розповідається, зокрема, так: “И некоторог часу поехал княз великии Кгиндимин со столца своего Кернова в ловы за пят мил за реку Велю, и наиде в пуши. гору красну дубровами и ровнинами щбляглую и сподобало ему велми. и щн там поселился и заложил город и назове имя ему Троки. где нне старыи Троки. сут ис Кернова перенес столец свои на Троки и в малих часах поехал после того, княз великии Кгиндимин в ловы щт Троков за четыре мили. и наиде гору красну над рекою Вилнею. на которой наиде зверя великог тура і оубьет его на тои горѣ гдѣ ннѣ зовут Туря гора и велми было позно. до Троков ехать и станет на луцѣ на Швинторозе. где перших великих князей жигали. и щбначовал и спящу ему там сон виде што ж гора которую звали Кривая тепер Лысая стоит волкъ железныи велик а в нем ревет как бы сто Волков выло и очутився щт сна своег. и рече ворожбиту своему именем Лиздеику которой был найден оув орлове гнезде. и был тот Лиздеико оу кнзя Кгиндимина ворожбитом навышим потом попом поганським видех деи сон дивныи, и сповѣда ему все што се ему оуво сне видело. и тот Лиздеико рече гсдрю кнже великии, волкъ железныи знаменует город столечныи тут будет. а што в нем оунутри ревет то слава его будет слинути

на вес свѣт. и княз великии Кгиндимин на завтрее ж не щтеждаючи послал по люди. и заложил город щдин на Швинторозе. нижнии а другии на Кривои горѣ котору ннѣ зовут Лысою. и наречет имя тым городом Вилня. и збудувавши города перенесет столец свои с Тров на Вилню” [4, с.96-97].

Можна припустити, що легенда про заснування Кам'янця могла мати за літературний взірець, викладену у білорусько-литовській літописній традиції легенду про заснування Трок та Вільнюса [10, с.3-71]. Ймовірно, з огляду на притаманну середньовіччю тенденцію пошуку взірців і повторення старовини, йшлося про маніфестацію претензій Коріатовичів на самоправність Подільського князівства та рівність їхньої столиці – Кам'янця-Подільського – визнаним столицям Великого князівства Литовського – Трокам і Вільнюсу. Про далекосяжні плани щодо становлення суверенітету своїх володінь свідчить, зокрема, карбування Костянтином Коріатовичем власної монети [6, с.24-29].

Легенда про заснування Кам'янця-Подільського на полюванні вийшла далеко за межі книжного середовища і набула поширення у народному фольклорі (що може свідчити про її свідоме пропагування). Так, анонімний дописувач “Київської старовини” наприкінці ХІХ ст. зафіксував її у такий формі: “Жили собі два браты, вдовины сыны, панычи. Ни де имъ не можна було ся ужити, – де ся не оселять – скризь ихъ женуть. Одного ранку поихали вони на полювання, не взявши й хлиба зъ дому. Издили цилый день, дуже ся вморили и виголодали, и ничого не зловили; вже надъ вечиръ загнали лиса мижъ камьяни скали у густый лись, шчо кругом его ричка тече. Тутъ вони й заночували. Другого дня вранци розгледили вдовиченки мисце, тай надумали, шчо гораздъ булобъ тутъ збудувати городъ; а дали поихали до матери, тай ій кажуть, просять порады. А мати имъ одказуе, шчо буде вашъ городъ голодный, бо не взяли-сте хлиба, якъ я вамъ вчора казала. Отже вони не послухали, збудовали великій городъ и тамъ ся оселили зъ матерью; а материно слово ся справдило – бувъ той городъ голодный, черезъ те й до слго часу усе такъ дорого у тому Каменци” [7, с.17].

Звертає на себе увагу, що вчений, який зафіксував легенду, пов'язав описані в ній події не з литовськими князями ХІV ст., а руськими ХІІІ ст. – Данилом і Васильком Романовичами: “... и въ нашихъ лѣтописяхъ сохранился совершенно аналогичный рассказъ о постройкѣ этими князьями города Рай, сдѣлавшагося любимой лѣтней резиденціей и мѣстомъ охоты волынско-галицкихъ князей. Подробности однѣ и тѣ-же, только названія городовъ различны” [7, с.18]. Спостереження дослідника щодо подібності переказу про заснування Кам'янця з подібними легендами у галицько-волинському літописанні не можна не назвати слушними. Втім, легенди про заснування міста Рай у Галицько-Волинському літописі немає, хоча у ньому це місто неодноразово згадується як замиська резиденція волинського князя Володимира Васильковича [3, стб. 901, 905]. Натомість її подає список Археологічного товариства: “И князь велики Троиденъ (1270–1282. – О.Б.) наиде гору красну над рекою Бѣбрею, и сподобалося ему там велми, и зарубит город, и назовет его Раигород, и прозовется князем ятвезским и доновским. И будучи ему там

на княжении, велии валки чинил з ляхи и з русю и з мазовшаны” [4, с.93].

У Галицько-Волинському літописі присутня інша яскрава розповідь про заснування столичного міста – міста Холма – столиці держави князя Данила Романовича: “Холмъ бо городъ сиче бы созданъ. Бжиимъ веленьемъ. Данилови бо княжащоу. во Володимѣрѣ созда градъ Оугорескъ. и постави во немъ пискоупа. яздящоу же емоу по полю. и ловы дѣющоу и видѣ мѣсто красно. и лѣсно на горѣ. щбѣходящоу щкроугъ его полю. и вопраша тоземѣцъ. како именууется мѣсто се. щни же рекоша Холмъ емоу. имя есть. и возлюбивъ мѣсто то. и помысли да сожижеть на немъ градець малъ” [3, стб. 842]. Семантичне значення цієї легенди про заснування міста Холма під час полювання для галицько-волинського книжника, наскільки можна здогадуватися, полягало у архаїчній легітимізації підкорення території на якій мало бути збудоване місто та уприналежнення міста саме цьому князю [1, с.14]. З аналогічною, чи подібною метою сюжет про заснування міста на полюванні міг бути запозичений укладачами білорусько-литовських літописів.

Подібність літературних сюжетів обох літописних традицій (галицько-волинської та білорусько-литовської) видається може вказувати на дещо більший зв'язок між ними, ніж це уявлялося дотепер. Адже, згідно з дослідженнями традиційної текстологічної школи вважається, що білорусько-литовські літописи мають лише віддалений зв'язок з літописами Іпатіївської групи за посередництвом гіпотетичних Новгородсько-Софіївського зведення 30-их років XV ст. та протографу Софійського І літопису [5, с.196, 199-200]. Літературна подібність сюжету про заснування Кам'янця-Подільського як складової частини “Повѣсти о Подолской землѣ” ставить питання про значно більший зв'язок білорусько-литовського літописання з галицько-волинським. Остаточна відповідь на це питання потребує подальших як текстологічних, так і історико-порівняльних досліджень.

ПРИМІТКИ:

1. Баран О. Заснування міста Холма князем Данилом Романовичем як літописна моделююча конструкція // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. Матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 27–28 березня 2003 р.; У 5-ти т. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – Т.2. – С.12-15.
2. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2000. – 528 с.
3. *Ипатьевская летопись* // Полное собрание русских летописей (надалі – ПСРЛ). – М.: Наука, 1998. – Т.2. – 604 стб.
4. *Летопись Археологического общества* // ПСРЛ. – М.: Наука, 1980. – Т.35: Летописи белорусско-литовские. – С.91-102.
5. Лурье Я. Генеалогическая схема летописей XI–XVII вв., включенных в “Словарь книжников и книжности Древней Руси”. – Ленинград, 1985. – Т.40. – С.190-205.
6. Погорілець О., Савзов Р. Монета подільського князя Костянтина // Нумізматика і Фалеристика. – 2004. – №3(31). – С.24-29.
7. *Путевые очерки Подолия* // Киевская старина. – 1884. – Май. – С.1-32.
8. Русина О. Україна під татарами і Литвою (Україна крізь віки у 15-ти т.: 6 т.). – К.: ВД “Альтернативи”, 1998. – 320 с.
9. *Супрасльская летопись* // Полное собрание русских летописей. – М.: Наука, 1980. – Т.35: Летописи белорусско-литовские. – С.36-68.
10. Топоров В. Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф // Балто-славянские этноязыковые контакты. – М.: Наука, 1980. – С.3-71.

Хмельницька міська рада
Виконавчий комітет
Хмельницький обласний краєзнавчий музей
Центр дослідження історії Поділля

Місто Хмельницький в контексті історії України

**Матеріали наукової конференції,
присвяченої встановленню дати "1431 рік"
датою найдавнішої згадки про Хмельницький
в історичних документах**

Хмельницький
Кам'янець-Подільський
2006

УДК 94(477.43-25)
ББК 63.3(4 Укр-4Хме)
М 65

Голова редакційної колегії:

С.І.Мельник, міський голова Хмельницького

Редакційна колегія:

Л.В.Баженов, доктор історичних наук, професор (співголова); *В.М.Ботушанський*, доктор історичних наук, професор; *І.С.Винокур*, доктор історичних наук, професор; *О.П.Григоренко*, доктор історичних наук, професор; *О.В.Добржанський*, доктор історичних наук, професор; *О.С.Каденюк*, доктор історичних наук, професор; *В.С.Степанков*, доктор історичних наук, професор; *О.М.Завальнюк*, кандидат історичних наук, професор (співголова); *І.В.Рибак*, кандидат історичних наук, професор; *В.В.Дячок*, кандидат історичних наук, доцент; *В.В.Земський*, кандидат історичних наук, доцент; *С.В.Маркова*, кандидат історичних наук, доцент; *С.В.Трубчанінов*, кандидат історичних наук, доцент; *В.О.Савчук*, кандидат історичних наук, доцент; *П.Я.Слободянюк*, кандидат історичних наук (співголова); *А.М.Трембіцький*, кандидат історичних наук (відповідальний секретар).

Рецензенти:

П.П.Брицький, доктор історичних наук, професор (м.Чернівці);
С.А.Копилов, доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський).

*Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницького обласного краєзнавчого музею та Центру
дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України*

Місто Хмельницький в контексті історії України. –
М 65 Хмельницький, Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – 440 с. / Студії
Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля. Т.2.

Збірник містить матеріали наукової конференції, присвяченої встановленню дати "1431 рік" датою найдавнішої згадки про Хмельницький в історичних документах.

ISBN 966-7975-75-4

Приватне видавництво "Оіюм"

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ХЦ №009 від 12.10.2000 р. м.Кам'янець-Подільський, площа Польський ринок, 14-16.

Підписано до друку 14.08.2006 р. Формат 64x80 1/16. Друк офсетний. Гарнітура Arial. Обл.-вид. арк. 29,5. Умовн. друк. арк. 25,6. Наклад 300 прим.

ISBN 966-7975-75-4

© Автори публікацій, 2006

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ	5
ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	
<i>Баженов Л.В.</i> Місто Хмельницький – центр наукової історичної регіоналістики (1991–2006 рр.)	9
<i>Єсюнін С.М.</i> До питання про найдавнішу згадку міста Хмельницького	20
<i>Філінюк А.Г.</i> Проскурів наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.	23
<i>Рибак І.В.</i> Місто Проскурів на зламі двох століть (1896–1901 рр.)	29
<i>Земський Ю.С.</i> Особливості міського самоврядування у Проскурові останньої чверті XIX ст. (фрагмент виборів 1880 р. та бюджет 1893 р.)	32
<i>Завальнюк О.М.</i> Місто Проскурів – тимчасовий державний і політичний центр УНР (березень 1919 р.)	42
МІСТО ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ВІД ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОСТІ	
<i>Демидко С.Ю.</i> Археологічна карта міста Хмельницький	48
<i>Трубчанінов С.В.</i> До історії Плоскирова у XVII–XVIII ст.	59
<i>Стрельбіцька Н.І.</i> Історичні аспекти зародження, розвитку і діяльності міського самоврядування міста Проскурова (70-ті р. XIX – 20-ті р. XX ст.) ...	64
<i>Єсюнін С.М.</i> Проскурів у другій половині XIX – на початку XX століття (1861–1914 рр.)	72
<i>Бондар В.В.</i> Політичні партії в Проскурові напередодні і в період першої російської революції	81
<i>Завальнюк К.В., Стецюк Т.В.</i> Подільський губернський староста доби Гетьманату (1918 р.) С.І. Кисельов	86
<i>Тюх К., Білошицький С.В.</i> Єврейський погром у Проскурові часів Директорії	95
<i>Демидко М.В.</i> Розвиток системи освіти міста Хмельницького в контексті історії освіти України (1917–1950 рр.)	99
<i>Трембіцький А.А., Завальнюк О.М.</i> До історії Проскурівської “Просвіти” у 20-х роках XX століття	110
<i>Олійник Ю.В.</i> Хмельницький (Проскурів) в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.) (за матеріалами газети “Український голос”)	113
<i>Горбатюк В.І.</i> “Український голос” у Проскурові за часів гітлерівської окупації	119
<i>Купченко-Гринчук О., Грицина О.Д.</i> Історія виникнення Проскурівської окружної підпільно-партизанської організації	123
<i>Бедь М.М., Скавронський П.С.</i> 3-я гвардійська танкова армія у боях за визволення Проскурова	128
<i>Моздир В.В., Стрельбіцька Н.І.</i> Визволення Проскурова від німецько-фашистських загарбників	134
<i>Сваричевський А.В.</i> Свідок з Проскурова на Нюрнберзькому процесі ..	136
<i>Кулаківський В.О.</i> Хмельницький культурний	138
<i>Мойсєєв В., Кульбаба Л.М.</i> Кіно і кінотеатри в місті Хмельницькому	141
<i>Назаренко Є.Д.</i> Славетні з міста над Бугом	146

<i>Григоренко О.П., Алексеєнко В.О.</i> Знаний подільський краєзнавець, педагог і публіцист А. Сваричевський	149
<i>Гадзецька О., Степанова О.В.</i> Розвиток професійного театрального мистецтва у місті Хмельницькому: історія і сучасність	156
<i>Щетинська Т., Футорна М.П.</i> Плоскирів–Проскурів–Хмельницький. Архітектурні споруди міста	159
<i>Кур'яков О., Кульбаба Л.М.</i> Міська архітектура Проскурова–Хмельницького	161
<i>Майнгардт-Гоголь Н.М.</i> Охорона і облік культурної спадщини у Хмельницькій області: м.Хмельницький	166
<i>Лук'янченко Є., Захарчук Н.С.</i> Карпатський Національний парк, як складова розвитку пізнавального туризму у м.Хмельницькому	170
<i>Крук С.Л.</i> Необхідність існування громадських фокусів культурного життя у м.Хмельницькому для підняття рівня культури його жителів	172

ПРОСКУРІВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ – ПОВІТОВИЙ ТА РАЙОННИЙ ЦЕНТР

<i>Михайловський В.М.</i> Земельні надання за часів панування Яна-Ольбрахта (1492–1501) та Олександра (1501–1506)	174
<i>Білецька О.В.</i> Летичевський повіт (до вивчення адміністративно-територіального устрою Подільської землі в XV ст.)	182
<i>Скрипник А.Ю.</i> Становлення та розвиток Проскурова як повітового центра наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	187
<i>Бендюх В.Ф.</i> Маловідомі сторінки історії Проскурівщини	190
<i>Кузіна Б.С.</i> Земельні реформи 1861 р. у Проскурівському повіті як передумови появи перших кооперативів	193
<i>Лозовий В.С.</i> Створення органів влади у місті Проскурові та Проскурівському повіті після Лютневої революції 1917 р.	198
<i>Комарницький О.Б.</i> Міжетнічні взаємини у містечках Проскурівського повіту у добу Української революції 1917–1920 рр.	206
<i>Нестеренко В.А.</i> Українізація державного, радянського та адміністративного апарату на Проскурівщині у 1920-ті роки	215
<i>Маркова С.В., Причишин С.М.</i> Пастирська діяльність вікарного єпископа Проскурівського та Летичівського Валеріана (Рудіча) в умовах більшовицьких гонінь на УПЦ	220
<i>Старовина О.С.</i> Минуле мікрорайону Ружична	226
<i>Байдич О.</i> Проскурівська філія ВАКТТУ	231

ІСТОРИЯ ТА КУЛЬТУРА ПОДІЛЛЯ-ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

<i>Костриця М.Ю.</i> Теоретико-методологічні засади національного краєзнавства	236
<i>Журко О.І., Михайлова Р.Д.</i> Болохівщина на теренах Хмельниччини: невідоме відоме	242
<i>Маярчак С.П.</i> Археологічні розвідки у Новоушицькому й Віньковецькому районах Хмельниччини	249
<i>Баран О.В.</i> До питання про зв'язок “Повѣсти о Подолской землѣ” з Галицько-Волинським літописанням	258
<i>Стопенчук С.М.</i> Містобудування на Побужжі в умовах формування української державності	262

<i>Пінчак М.В., Погорілець О.В.</i> Децо про ситуацію на південно-східному порубіжжі Поділля в XVI столітті	270
<i>Berkowski W.</i> Історія міста Славути від заснування в 1633 до 1863 р.	276
<i>Парандій В.О.</i> Особливості формування і трансформації правлячої національної еліти Поділля (кінець XVIII – XIX ст.)	284
<i>Дячок В.В.</i> Устим Кармалюк та розбійництво на поділлі (реконструкція хронології подій за архівними документами)	290
<i>Задорожнюк А.Б.</i> Описи Подільської губернії К. Екстера – важливе джерело для вивчення краю	312
<i>Вінюкова В.М.</i> Подільський історик XIX ст. Михайло Орловський	326
<i>Демидас Ю.І.</i> Кооператори Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.	329
<i>Кубіна К., Кульбаба Л.М.</i> Подільські бібліотеки на рубежі XIX–XX ст.	335
<i>Олійник І.В.</i> Аграрна реформа П.А.Столипіна на Поділлі: особливості та наслідки	338
<i>Трембіцький А.М.</i> Лірництво на Поділлі	345
<i>Гжимайло Ю.Д.</i> Від цукроварні – до великого підприємства	351
<i>Кузьміна Н.А.</i> Трагедія 30-рр. XX ст. в долях подолян	356
<i>Тунцева З.П.</i> Хліб у житті людини	357
<i>Вихованець В.Й.</i> Нове в дослідженні етимології назви Нетішин	359
<i>Міцінська Т.П.</i> Володимир Маняк – письменник і громадський діяч	365
<i>Мушинка М.І.</i> Подолянин Володимир Січинський – дослідник народної архітектури українців	367
<i>Іваневич Л.А.</i> Народні майстрині Поділля	378
<i>Місінкевич Л.Л.</i> Реабілітаційні заходи щодо жертв політичних репресій Хмельниччини в 50-ті рр. XX століття	382
<i>Данилюк С., Дяченко А.М.</i> Остарбайтери Поділля після Другої світової війни	388
<i>Іванчук К., Бекас А.Л.</i> З історії відправлення правосуддя на Поділлі	389
<i>Руденкова Г., Кульбаба Л.М.</i> З історії музейної справи на Поділлі	391
<i>Глушковецький А.Л.</i> Особливості організації виборів до III-ї Державної Думи в Подільській губернії	393
<i>Макарова О.В.</i> До питання про еміграцію подолян наприкінці XIX – на початку XX ст.	398
<i>Ткачук І.Х.</i> До мотивації перенесення обласного центру в Хмельницький	402
<i>Якимчук О.О.</i> Пожежі як одна з причин послаблення матеріального становища шляхти Волинської губернії, і Рівненського повіту зокрема, у XIX ст.	405
<i>Кундельський В.В.</i> Воєнні дії К.Косинського й С.Наливайка на території Поділля і Південно-Східної Волині	411
<i>Прокопчук В.С.</i> Почесний громадянин Хмельниччини професор М.П.Чорнобривий	415
<i>Сухобокова О.О.</i> Постать Никифора Григорієва у контексті розвитку українського руху на Поділлі початку XX ст.	419
<i>Красносілецький Д.П.</i> Антибільшовицька боротьба іррегулярних загонів Західного Поділля в 1919 – 1924 рр.	432